

ITALYAN VA O'ZBEK TILLARI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARINING QIYOSIY-TARJIMAVIY TADQIQI: EKVIVALENTLIK VA ADEKVATLIK MASALALARI

Nurmaxmadova Aziza Xakim qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

1-kurs magistratura talabasi

E-mail: nurmakhmadovaa@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada italyan va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy-tarjimaviy xususiyatlari, ularning semantik va funksional moslik darajasi hamda tarjimada qo'llanadigan usullar tahlil qilinadi. Frazeologik birliklarning semantik yaxlitligi, obrazlilik, uslubiy bo'yoqdorligi va lingvomadaniy xususiyatlarining tarjima jarayoniga ta'siri ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: frazeologik birlik, frazeologizm, tarjima, ekvivalentlik, adekvatlik, italyan tili, o'zbek tili, qiyosiy tahlil, lingvomadaniyat, tarjima strategiyasi.

Аннотация: В статье рассматриваются сопоставительно-переводческие особенности фразеологических единиц итальянского и узбекского языков, а также вопросы эквивалентности и адекватности при их переводе. Особое внимание уделяется семантической целостности, образности, стилистической окраске, экспрессивности и лингвокультурным особенностям фразеологизмов. На материале ряда итальянских фразеологических единиц сопоставляются варианты их перевода на узбекский язык и определяются возможности использования частичной эквивалентности, функционального соответствия, перифраза и коммуникативной замены.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологизм, перевод, эквивалентность, адекватность, итальянский язык, узбекский язык, сопоставительный анализ, лингвокультура, переводческая стратегия.

Abstract: This article examines the comparative and translational features of phraseological units in Italian and Uzbek, with particular attention to equivalence and adequacy in translation. The study considers semantic integrity, imagery, stylistic coloring, expressive meaning and linguacultural aspects of phraseological units. A number of Italian phraseological units are compared with their Uzbek translation variants, and the relevance of partial equivalence,

functional correspondence, paraphrase and communicative substitution is discussed.

Keywords: phraseological unit, phraseology, translation, equivalence, adequacy, Italian, Uzbek, comparative analysis, linguacultural, translation strategy.

Kirish. Frazеologik birliklar tarjimada alohida qiyinchilik tug'diradi, chunki ularning ma'nosi ko'pincha tarkibidagi so'zlarning bevosita ma'nosidan kelib chiqmaydi. Bu holat italyan va o'zbek tillari kabi turli lingvomadaniy tizimlarga mansub tillarni qiyoslashda yanada yaqqol ko'rinadi. Frazеologizmni boshqa tilga o'girishda uning lug'aviy ma'nosini berishning o'zi yetarli emas; obrazlilik, emotsional-ekspressivlik, uslubiy xususiyat va kontekst ham hisobga olinishi kerak.

Frazеologik birliklar tilning milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiruvchi birliklar bo'lib, ularning tarjimasida semantik mazmun bilan birga obrazlilik, emotsional-ekspressivlik, uslub va kontekstni hisobga olish zarur. Frazеologiya nazariyasida V. V. Vinogradov [1] va A. V. Kunin [2] ning qarashlari, tarjimashunoslikda esa M. Bakerning [4] frazeologik birliklarni tarjima qilish usullariga oid yondashuvi mazkur tadqiqot uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbek frazeologizmlarini qiyoslashda Sh. Rahmatullayev boshchiligidagi frazeologik lug'atdan foydalanildi [3].

Tadqiqotning maqsadi — italyan va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarni qiyosiy-tarjimaviy jihatdan o'rganish hamda tarjimada ekvivalentlik va adekvatlik mezonlarini aniqlash. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, semantik, kontekstual va tarjimaviy tahlil usullaridan foydalanildi.

Frazеologik birliklar nisbatan barqaror, tayyor holda qo'llanadigan va ko'pincha yaxlit ma'no ifodalovchi til birliklaridir. Ularni erkin so'z birikmalaridan ajratib turuvchi asosiy belgilar qatoriga semantik yaxlitlik, barqarorlik, qayta qo'llanish, obrazlilik va ekspressivlikni kiritish mumkin.

Frazеologik birlikning muhim xususiyati uning umumiy ma'nosi tarkibidagi komponentlarning alohida lug'aviy ma'nolari yig'indisidan farq qilishi mumkinligidir. Masalan, italyan tilidagi *avere le mani bucate* birikmasi so'zma-so'z "teshik qo'llarga ega bo'lmoq" tarzida talqin qilinadi. Biroq amaldagi lug'aviy ma'nosi pulni ortiqcha sarflash, isrof qilish bilan bog'liq [5]. Demak, bunday birliklarni tarjima qilishda avvalo frazeologik ma'noning o'zi aniqlanishi lozim.

Frazeologik birliklarning obrazliligi, emotsional-ekspressivligi va uslubiy bo'yqdorligi tarjima jarayoniga bevosita ta'sir qiladi. Bir xil mazmun turli tillarda turlicha obrazlar orqali ifodalanishi mumkin. Shu sababli tarjimada frazeologik ma'no bilan birga birlikning konnotatsiyasi, uslubiy xususiyati va kommunikativ vazifasini ham hisobga olish zarur [6; 7]. Shu sababli frazeologik birlik tarjimasini baholashda, avvalo, uning frazeologik ma'nosi, obrazliligi, uslubiy-ekspressiv xususiyatlari va kontekstdagi kommunikativ vazifasi hisobga olinadi. Ayrim birliklarda lingvomadaniy komponent ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Frazeologik tarjimaning asosiy muammolaridan biri manba tilidagi birlik bilan tarjima tilidagi birlik o'rtasidagi moslik darajasini aniqlashdir. Bunday moslikni faqat shakliy o'xshashlik asosida baholash yetarli emas, chunki ikki tilda bir xil mazmun turli obrazlar orqali ifodalanishi mumkin.

Ushbu maqolada tahlilni qulaylashtirish maqsadida frazeologik birliklarning mosligi quyidagi ishchi mezonlar asosida baholanadi:

1. To'liq ekvivalentlik — ma'no, asosiy obraz va kommunikativ funksiya yuqori darajada mos keladi.
2. Qisman ekvivalentlik — asosiy ma'no mos keladi, biroq obraz, shakl yoki uslubiy xususiyatlarda farq mavjud.
3. Funksional moslik — shakl va obraz farqli bo'lsa-da, asosiy mazmun va kommunikativ vazifa saqlanadi.
4. Bevosita frazeologik muqobilning mavjud emasligi — mos birlik topilmaganda parafraz yoki izohli tarjimadan foydalaniladi.

Bu tasnif maqoladagi qiyosiy tahlil uchun ishchi mezon sifatida qo'llanadi. Uni muayyan bir olimning tayyor universal tasnifi sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq emas. Adekvatlik esa tarjimaning matndagi umumiy kommunikativ vazifaga mosligini bildiradi. Shuning uchun ekvivalentlik va adekvatlikni farqlash zarur. Shaklan yaqin birlik har doim ham adekvat tarjima bermasligi mumkin; aksincha, shaklan farqli birlik kommunikativ jihatdan muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin. Bakerning yondashuvi asosida frazeologik birliklarni tarjima qilishda ma'nosi va shakli o'xshash birlikdan foydalanish, ma'nosi o'xshash, ammo shakli boshqa birlikni tanlash va parafrazlash kabi usullar muhim ahamiyatga ega [4]. Italyan–o'zbek tarjimasida, ayniqsa, funksional moslik va parafrazlash katta amaliy qiymatga ega, chunki milliy-madaniy obrazlarning farqlanishi manba birlik shaklini to'liq saqlashga imkon bermasligi mumkin.

Tahlil uchun italyan tilidagi frazeologik birliklarning ma'nosi Treccani lug'aviy manbalaridagi izohlar asosida aniqlandi [5]. O'zbekcha variantlar esa

mazmun, kontekst va kommunikativ vazifaga mosligi nuqtayi nazaridan baholandi.

№	Italyancha ibora	Ma'nosi	O'zbekcha muqobili	Moslik turi	Tarjima usuli
1	avere le mani bucate	Pulni ortiqcha sarflash, isrof qilish	Pulni sovurmoq / qo'lida pul turmaslik	Funksional moslik	Parafraza
2	essere al verde	Pulsiz qolmoq	Puli tugamoq / pulsiz qolmoq	Funksional moslik	Parafraz
3	perdere le staffe	O'zini tuta olmay qolmoq, jahli chiqmoq	O'zini yo'qotmoq / jahli chiqmoq	Qisman moslik	Funksional almashtirish
4	fare orecchie da mercante	Ataylab eshitmaganga olmoq	Eshitmaganga olmoq	Qisman moslik	Frazeologik muqobil
5	avere le mani in pasta	Biror ishga aralashmoq, ta'sirga ega bo'lmoq	Ishga aralashmoq / ishda qo'li bor	Qisman moslik	Funksional almashtirish
6	prendere due piccioni con una fava	Bir harakat bilan ikki maqsadga erishmoq	Bir o'q bilan ikki quyonni urmoq	Qisman moslik	Analog

Yuqoridagi jadvalni 5 guruhga bo'lish mumkin: Birinchi guruhga obrazli jihatdan yaqin yoki frazeologik muqobil bilan berilishi mumkin bo'lgan birliklar kiradi. *Fare orecchie da mercante* ataylab eshitmaganga yoki tushunmaganga olish holatini anglatadi. O'zbek tilidagi "eshitmaganga olmoq" varianti mazmunning asosiy qismini saqlaydi. Shu sababli bu birlik qisman moslik asosida tarjima qilinishi mumkin [5].

Prendere due piccioni con una fava bir harakat orqali ikki maqsadga erishish ma'nosini bildiradi. O'zbek tilidagi "bir o'q bilan ikki quyonni urmoq" iborasi mazmun va obraz jihatidan unga yaqin. Biroq italyan va o'zbek tillarida obraz komponentlari farqli bo'lgani sababli u to'liq emas, balki qisman obrazli moslikka ega analog hisoblanadi.

Ikkinchi guruhni funksional yoki qisman moslik asosida tarjima qilinadigan birliklar tashkil etadi. *Avere le mani bucate*, *perdere le staffe* va *avere le mani in*

pasta birliklarida manba tilidagi obrazni o'zbek tilida aynan saqlash qiyin, biroq asosiy semantik mazmunni yetkazish mumkin. Masalan, *avere le mani bucate* uchun "pulni sovurmoq", *perdere le staffe* uchun "o'zini yo'qotmoq", *avere le mani in pasta* uchun esa "ishga aralashmoq" kabi variantlar qo'llanishi mumkin [5].

Avere le mani bucate misolida konnotatsiya masalasi ayniqsa muhim. Italyan tilidagi mazkur birlik pulni behuda yoki cheklovsiz sarflash ma'nosini bildiradi. Shu sababli uni o'zbek tilidagi "qo'li ochiq" bilan mexanik tarzda almashtirish to'g'ri emas, chunki "qo'li ochiq" ko'pincha saxiylik va ijobiy baho ma'nosini anglatadi. "Pulni sovurmoq" yoki kontekstga qarab "qo'lida pul turmaslik" variantlari mazmuniy jihatdan aniqroqdir. Bu holat tarjimada nafaqat denotativ ma'noni, balki konnotativ xususiyatni ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Perdere le staffe so'zma-so'z "**uzangini yo'qotmoq**" mazmunini anglatadi, ammo ko'chma ma'noda o'zini tuta olmay qolish yoki jahli chiqishni bildiradi [5]. O'zbek tilidagi "o'zini yo'qotmoq" varianti asosiy kommunikativ mazmunni saqlaydi, biroq italyancha obrazni qayta yaratmaydi.

Uchinchi guruhga bevosita frazeologik muqobili bo'lmagan birliklarda kommunikativ vazifa ustuvor bo'ladi. *Essere al verde* o'zbek tilida "pulsiz qolmoq" yoki "puli tugamoq" tarzida, *in bocca al lupo* esa "Omad!" shaklida berilishi mumkin. Bunday holatlarda so'zma-so'z tarjimadan ko'ra mazmun va kommunikativ vazifani saqlash adekvat natija beradi [5].

Tahlil natijalari italyan va o'zbek tillari frazeologizmlari o'rtasidagi moslik bir xil darajada emasligini ko'rsatadi. Ayrim birliklarda ma'no va obraz yaqin bo'lsa, boshqa birliklarda faqat kommunikativ vazifa saqlanadi. Shuning uchun frazeologik tarjimani bitta universal mezon bilan baholash yetarli emas.

Xulosa. Qiyosiy-tarjimaviy tahlil italyan va o'zbek tillari frazeologik birliklari o'rtasida semantik, strukturaviy, obrazli va lingvomadaniy farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Frazeologizmning umumiy ma'nosi komponentlarning bevosita lug'aviy ma'nolariga teng kelmagani sababli so'zma-so'z tarjima ko'p hollarda yetarli emas.

Tahlil qilingan misollar asosida qisman moslik, funksional moslik, parafraz, analog va kommunikativ almashtirish usullarining amaliy ahamiyati aniqlandi. Ayniqsa, *avere le mani bucate* misolida konnotatsiyani, *prendere due piccioni con una fava* misolida esa obrazli yaqinlikni hisobga olish muhimdir.

Shunday qilib, frazeologik tarjimani baholashda faqat shakliy o'xshashlik emas, balki semantik mazmun, obrazlilik, uslubiy-ekspressiv xususiyat, kontekst va kommunikativ vazifaning saqlanishi asosiy mezon bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // А. А. Шахматов: Сборник статей и материалов. — М.–Л., 1947. — С. 339–364.
2. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков. — 2-е изд., перераб. — М.: Высшая школа; Дубна: Феникс, 1996. — 381 с.
3. Раҳматуллаев Ш., Маҳмудов Н., Холманова З., Ўразова И., Рихсиева К. Ўзбек тилининг фразеологик луғати. — Тошкент: Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2022. — 458 б.
4. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. — 2nd ed. — London; New York: Routledge, 2011. — 332 p.
5. Treccani. *Vocabolario della lingua italiana*. Istituto della Enciclopedia Italiana. Elektron lug'at.
6. Rustamova M. O'zbek va italyan frazeologizmlarida ijobiy va salbiy emotsiyalarning ifodalanishi // O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари. — 2025. — 1/2/1.
7. Keldiyorova S. J. qizi. Italyan tilidagi emotsional-ekspressiv birliklarni o'zbek tiliga tarjima qilish: lingvistik va lingvomadaniy tahlil // Qo'qon DPI. Ilmiy xabarlar jurnali. — 2026. — 8(05). — B. 1446–1451. DOI: 10.70728/b.series.fil.v08.i05.213.